

VÄGEN
från
TRÅLDOM

*Hayekianska råd till liberaler
i alla partier*

Cecilia Brinck

TIMBRO

VÅGEN
från
TRÅLDOM

*Hayekianska råd till liberaler
i alla partier*

Cecilia Brinck

TIMBRO

Oktober 2004

TIMBRO, BOX 5234, 102 45 STOCKHOLM

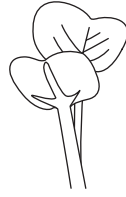
TEL 08-587 898 00

FAX 08-587 898 55

info@timbro.se

www.timbro.se

Innehåll

3 Inledning

5 Vård, omsorg och skola

- 5 VÅRD- OCH OMSORGSSEKTORN
- 6 GRUNDPROBLEMET
- 7 LÖSNINGEN
- 9 SKOLA
- 10 LÖSNINGEN

11 Den starka staten

14 Politisk ansvarsfördelning – vem ska bestämma vad?

- 14 STAT-KOMMUN
- 15 INTERNATIONELLA RELATIONER

17 Avslutning

Inledning

De flesta fördelarna i samhällslivet, framför allt i dess mer avancerade former som vi kallar "civilisation" vilar på det faktum att individen kan dra fördel av mer kunskap än han själv är medveten om.

(Frihetens grundvalar, Timbro 1999, sid 43)

Den som arbetar politiskt måste varje dag hantera praktiska problem och konflikter som tvingar fram kompromisser och prioriteringar. Det kan i den situationen vara svårt – ibland omöjligt – att behålla den ideologiska kursen. Man övermannas lätt av vardagspolitikens realiteter och väljer en pragmatisk linje snarare än en ideologiskt konsekvent, helt enkelt därför att det senare upplevs som alltför kostsamt, både politiskt och personligt.

I det läget kan det vara till stor hjälp att veta och minnas att man som politiker inte behöver uppfinna hjulet varje gång man ställs inför ett problem. Många goda tankar har tänkts och formulerats genom tiderna, och även om det sammanhang i vilka de kom till är ett helt annat än vår svenska vardag finns det all anledning att då och då återknyta bekantskapen med de klassiska frihetliga tänkarna. Det finns mycket att hämta där som är till hjälp i hanterandet av den politiska vardagen.

En sådan tänkare är Friedrich Hayek. Han nämns ofta av liberala politiker som förebild och källa, dock kanske inte så ofta som man skulle kunna önska. Få förnekar hans akademiska betydelse och hans status som förgrundsgestalt, men som inspiratör i praktisk politik tycks han sällan användas.

En förklaring är att Hayek inte är någon lättillgänglig tänkare. Hans texter är snåriga och svårlästa både i original och i översättning. Abstraktionsnivån är hög och det är inte alldeles enkelt att se hur och i vilket sammanhang hans idéer och teser kan tillämpas i praktisk politik. Men den som ger sig tid finner att Hayek i grunden är glasklar, logisk och kompromisslös. Han argumenterar kraftfullt – från sitt första stora verk till sitt sista – för demokrati, decentralisering, frihet, marknadsekonomi och privat äganderätt och mot centralstyrning, centralplanering och kollektivism. Hans författarskap är imponerande, både i bredd och omfattning. Hans arbeten innehåller många intressanta teman, teman som är oberoende av kontexten de formulerades i och som kan utvecklas och anpassas till politiska dagsförhållanden. Speciellt vill jag framhålla årets jubilar, *Vägen till trälldom*, som utkom 1944.

Det centrala perspektivet har i detta sammanhang varit Hayeks betonande av vikten av experiment och innovationer. Alla dessa experiment kommer inte att fungera, men bara genom att tillåta nya och måhända tokiga projekt kommer civilisationen att utvecklas. Genom att människor frivilligt väljer att pröva nya lösningar på olika områden får vi veta om lösningarna fungerar och kommer att överleva. Det bästa sättet att skydda sig mot dåliga institutioner och dåliga innovationer är enligt Hayek att utsätta dem för fri konkurrens.

Av denna grund för frihetsargumentet följer att vi inte kan uppnå dess syften om vi begränsar den till de fall där vi vet att den kommer att vara till nytta. Frihet som beviljas endast då man på förhand vet att dess verkningar kommer att bli fördelaktiga är inte frihet. Vi kommer aldrig att åtnjuta frihetens fördelar, aldrig nå fram till de oförutsebara nya rön som den skapar möjligheter för, om den inte beviljas också när de sätt varpå vissa individer använder den tycks icke önskvärda.

(Frihetens grundvalar, 1999, sid 52)

Han skriver också:

Att vid varje givet tillfälle göra bästa tillgängliga kunskap till obligatorisk standard för alla framtida strävanden kan mycket väl vara det bästa sättet att hindra ny kunskap från att växa fram.

(Frihetens grundvalar, 1999, sid 326)

Ett annat centralt begrepp hos Hayek är den spontana ordningen. Central planering är ingalunda en förutsättning för att ordning ska uppstå – tvärtom förstör staten oftare än den skapar ordning.

Hayeks *Vägen till trälldom* tillägnades socialisterna i alla partier och hans avsikt var att varna för de kollektivistiska idéer som var så starka och som hade vunnit anhängare långt utanför de totalitära partierna. Dessa tankar låg i tiden och även övertygade demokrater påverkades av stämningarna. Hayek pekade med stor tydlighet på faran med dessa tankar och vilka konsekvenser deras tillämpning fick i praktiken.

Denna skrift är i stället tillägnad liberalerna i alla partier och syftet är att peka på idéer och tankar som kan vara till god nytta i det dagliga politiska arbetet.

Jag kommer nedan att behandla några områden där jag tror att Hayeks tankar och idéer kan ha betydelse, inte bara för hur politiken bör utformas utan också i debatten och argumenteringen.

Syftet med denna skrift är att i all anspråkslöshet ge några impulser och idéer om hur teorier kan omsättas i praktiskt tänkande och att också påminna om vikten av att ha en tydlig ideologisk kompass.

Vård, omsorg och skola

Alla människor har direkta beröringspunkter med den politik som förs på dessa områden, och nästan alla har synpunkter på hur det faktiskt är och hur det borde vara.

Att skattemedel används för att finansiera trygghetssystem och utbildning är det få som ifrågasätter, tvärtom råder stor enighet om att detta är områden som ”måste få kosta” och som ska finansieras gemensamt. Men hur resurserna fördelas och hur verksamheten ska organiseras råder det ingalunda enighet om.

Majoriteten av väljare/brukare har förmodligen ganska luddiga kunskaper om hur dessa verksamheter styrs och finansieras. Ur avnämarperspektiv är det ju också förhållandevis ointressant om det är staten, landstinget eller kommunen som bär det politiska och ekonomiska ansvaret – man betalar skatt och förväntar sig att verksamheten ska fungera. När den inte gör det – och så är alltför ofta fallet – är den naturliga reaktionen inte att ifrågasätta den politiska styrningen och organisationen av verksamheten, utan att skylla på ”resursbrist”. Att sticka hål på föreställningen att mer pengar alltid betyder högre kvalitet är en stor pedagogisk utmaning.

VÅRD- OCH OMSORGSSEKTORN

Den svenska vården är bland de mest resurskrävande i världen; den utgör runt en tredjedel av den offentliga verksamheten. Även om kvaliteten på den vård som faktiskt ges oftast är utomordentligt hög, finns det så många andra problem att man svårligen kan hävda att den svenska sjukvården generellt är bland världens bästa. I en sådan bedömning måste nämligen vägas in faktorer som inte har med vårdinsatsen som sådan att göra: tillgänglighet, väntetider, bemötande, påverkansmöjligheter, etc. Och på dessa senare områden uppvisar den svenska sjukvården mycket stora brister.

De flesta har egna erfarenheter av dessa brister. Dålig tillgänglighet, köer, orimligt långa väntetider (inte bara för icke-akut vård – även på akutmottagningarna händer det att patienter tvingas vänta i många timmar, ibland med mycket allvarliga konsekvenser), likgiltigt och oengagerat bemötande från sjukvårdspersonalen – listan över problem kan göras lång.

Vad beror då detta på?

En utförlig genomgång av orsakerna till den svenska sjukvårdens problem faller utanför den här uppsatsens ram. Mycket har redan skrivits om detta, på Timbro har bland annat utgivits

Vårdens skilda världar (Timbro/CVV 2000) av Dick Erixon som på ett mycket tydligt sätt illustrerar de strukturfel som finns.

Någon har träffande sagt att sjukvården är vår mest moderna och kunskapsintensiva industri, men den är organiserad som en sovjetisk traktorfabrik. En centralplanerad, stelbent hierarkisk organisation som fortfarande är utformad ungefär som den var för hundra år sedan, trots att verksamheten har förändrats dramatiskt. Utrymmet för alternativ och valfrihet är i ett sådant system mycket litet, både för personal och för patienter.

Det finns dessutom i systemet inga som helst incitament att prestera utöver normen, tvärtom. De som gör det straffas snarare än belönas. Bestraffningen kan drabba både på ett personligt och på ett professionellt plan. Framgångsrika verksamhetschefer kan finna hur deras karriärer plötsligt stannar upp, de blir mobbade och utfrysta. Deras verksamheter får plötsligt svårt att få de resurser de behöver (och tidigare fått), forskningsanslag dras in, nyckelpersonal lockas därifrån. En väl fungerande vårdavdelning är ett hot mot alla de andra och dessutom mot det förvridna jämlikhetsideal som styr så mycket av den svenska samhällsdebatten – ingen ska ha det bättre än någon annan även om det innebär att alla har det dåligt.

Det är lätt att skylla sjukvårdens brister på sjukvårdspolitikerna – om de fattade andra och bättre beslut om exempelvis resursfördelning skulle problemen försvinna. Och visst beror en hel del av problemen på att politikerna gör fel prioriteringar och har ideologiska låsningar som förhindrar en reformering av verksamheten – mer om detta nedan. Men i själva verket är möjligheterna att åstadkomma förbättringar inom det existerande systemet relativt små även när den goda politiska viljan finns, och så kommer det att förbli så länge de grundläggande systemfelen inte åtgärdas,

GRUNDPROBLEMET

Det mest fundamentala problemet kan i hayekianskt perspektiv förklaras med kollektivism, centralstyrning, centralplanering och detaljreglering. Sjukvårdstjänsterna produceras och finansieras av samma huvudman vilket innebär att den valfrihet patienten – kunden – har i systemet är att han kan välja (i bästa fall, i flera landsting finns inte ens den möjligheten) mellan några olika offentliga vårdinrättningar: man kan välja att gå till landstingets vårdcentral X i stället för landstingets vårdcentral Y, eller om det behövs landstingets akutmottagning Z.

Detta har naturligtvis ingenting med valfrihet i liberal bemärkelse att göra – vården finansieras på samma sätt och produceras på samma sätt och av samma huvudman. Det faktum att man exempelvis i Stockholm har möjlighet att uppsöka en vårdinrättning som drivs av ett privat företag på entreprenad är i och för sig utmärkt; bland annat har det inneburit att vårdköerna i Stockholm i princip försvunnit. Men det räcker inte för att man ska kunna tala om reell valfrihet. Entreprenörerna bedriver ju fortfarande sin verksamhet helt på huvudmannens villkor och för pengar som portioneras ut av huvudmannen.

Det är dock symptomatiskt att vänstern vill stänga även denna lilla valfrihetsglugg. I Stockholms läns landsting förlängs numera regelmässigt inte entreprenadavtal när de går ut, utan avtalen sägs upp och verksamheterna återgår i egen regi. Samtidigt förbereder regeringen en ny stopplag som man, trots massiv kritik från de flesta remissinstanser, verkar vilja driva igenom. Enligt den ursprungliga versionen skulle landstingsägda sjukhus inte få säljas till vinstdrivande bolag. Sjukvårdsminister Ylva Johansson modifierade i den av de borgerliga partierna begärda riksdagsdebatten (041011) förslaget något. Nu föreslås att universitetssjukhusen inte ska få säljas och att varje landsting måste äga minst ett sjukhus.

Argumenten är välbekanta, vård ska inte få drivas med vinstintresse, ingen ska få göra vinst på andra människors lidande, etc. Det märkliga i sammanhanget är att dessa argument vunnit så mycket mark i debatten. Föreställningen att någon ”profiterar” (som är ett mycket mer laddat uttryck än att ”göra vinst” och därför gärna används i debatten) på att sälja sjukvård är motbjudande för många.

Turerna kring S:t Görans sjukhus i Stockholm är belysande. Under den borgerliga regimen i Stockholms läns landsting 1998–2002 bolagiserades, som första sjukhus i landet, S:t Görans Sjukhus och aktierna såldes till dåvarande Bure Hälsa & Sjukvård AB, nuvarande Capio. Det var det första akutsjukhuset i landet som fick en privat ägare.

Capio S:t Görans sjukhus bedriver akutsjukvård genom avtal med landstinget. Detta avtal löper ut 2006 och mycket tyder på att den nuvarande landstingsmajoriteten inte vill förnya det. Huruvida stopplagen innebär att sjukhuset måste sluta bedriva akutsjukvård i nuvarande driftsform är oklart – vilket i sig är anmärkningsvärt. Trots upprepade påstötningar har det inte gått att få ett definitivt besked i den frågan. Sjukhuset uppvisar goda resultat både verksamhetsmässigt och ekonomiskt, patienter och personal är mycket nöjda och sjukhuset har enligt alla bedömare inneburit ett välbehövligt energitillskott till sjukvården i Stockholms län. Men den ideologiska lösningen är viktigare än att skattebetalarna får valuta för sina pengar.

LÖSNINGEN

Det vore förmätet att påstå att det bara behövs lite sunt hayekianskt frihetstänkande för att lösa alla den svenska sjukvårdens problem – så är det naturligtvis inte.

Men Hayek visar tydligt att skälen till att systemet fungerar så dåligt inte är att detaljer i det är fel utformade. Han visar att de grundläggande förutsättningar som det svenska sjukvårdssystemet utgår från är feltänkta, och att inga varaktiga förändringar kan komma till stånd så länge systemet inte förändras i grunden. Det räcker inte med att göra detaljförändringar i finansieringen eller organisationen, sådant är bara kosmetika. Det som måste till är ett helt nytt sätt att tänka.

En av Hayeks centrala teser är att det bara är ett decentraliserat marknadsekonomiskt system med konkurrens och fri prissättning som gör det möjligt att fullt ut utnyttja all tillgänglig information och kunskap. Vi människor har aldrig haft, och kommer aldrig att ha, tillräck-

liga kunskaper för att planera ett samhälle. Ett centralplanerat system kommer aldrig att kunna kanalisera information på ett optimalt sätt och det kommer aldrig att kunna tillvarata och utnyttja människors idéer och initiativförmåga. Hayek motsätter sig alla sorters kollektivism, som han betraktar som ett stort steg på vägen mot totalitarism.

Ett fritt samhälle däremot uppmuntrar experiment och innovationer på alla områden, och genom att fri konkurrens råder kommer sämre idéer att sorteras bort och de bättre kommer att överleva. Det är bara så samhället kan utvecklas.

För sjukvården skulle detta, omsatt i praktisk politik, innebära ett decentraliserat system där entreprenörer tillåts verka på en fri sjukvårdsmarknad. Vården kan finansieras på olika sätt. Det rimliga och mest realistiska är en sjukvårdsförsäkring som kan (men inte måste) ha obligatoriska inslag för att täcka vård på något slags basnivå. Den som vill stoppa in mer pengar i systemet kan naturligtvis göra det genom att utöka sin försäkring – detta blir en investering inte bara i den egna vården utan kommer också att gagna andra.

Hur försäkringssystemet praktiskt ska utformas hör inte hemma i detta sammanhang. Det är tillräckligt att konstatera att det finns många fungerande modeller att utgå från. Patienten kan på denna marknad agera som en kund på vilken marknad som helst och fritt använda sin sjukvårdsförsäkring hos den vårdgivare han föredrar. Och i ett sådant system kommer det att finnas många olika vårdgivare att välja mellan. På det sättet säkerställs kundens valfrihet, samtidigt som systemet uppmuntrar innovation och experiment i och med att det är möjligt för nya entreprenörer att ta sig in på marknaden och tjäna pengar där. Vinster är inte bara tillåtna, de är nödvändiga för att stimulera investeringar och därigenom öka välförhållandet.

Den sjukvårdspolitik som nu bedrivs i Sverige verkar i helt motsatt riktning. Stopplagsförslaget är ett utmärkt exempel på allt som är fel i det tänkande som styr i dag. Den låser fast patienter och vårdgivare i ett dyrt och illa fungerande de facto-monopol där det inte finns något utrymme för innovation och där patientens fria val är helt underordnat politiska beslut. Grundsatsen – tanken att vinster i vården är fult – ifrågasätts sällan i debatten men är i själva verket oerhört destruktiv, eftersom den förnekar och omöjliggör innovationer och experiment. Ingen vågar investera i nya tankar och nya uppfinningar om det inte finns några möjligheter att få investeringen att löna sig.

Capio S:t Görans sjukhus får åter utgöra exempel. Socialdemokraterna ogillar Capio S:t Görans sjukhus helt enkelt för att de saknar politisk kontroll över verksamheten. Och där slog de för en gångs skull huvudet på spiken. För det är just det som är poängen – de ska inte ha kontroll över verksamheten! Den ska inte styras efter en enda plan, en enda modell och av samma personer – då händer ingenting.

På det sättet låser vi fast vården i föråldrade och ineffektiva strukturer och missar möjligheten att dra nytta av alla de entreprenörer som trots allt finns i verksamheten, både i de stora och i de mindre sammanhangen. Och kostnaden är hög – både individuellt och samhällsekonomiskt.

Vi måste också göra upp med det förhärskande jämlikhetsidealet – att alla ska ha det likadant. Lika bra eller lika dåligt spelar ingen större roll, bara de individuella skillnaderna utplånas så långt möjligt är, och en av politikens viktigaste uppgifter är att utplåna dessa skillnader. Hayek konstaterar att det förvisso är så att ett fritt system kommer att innebära att skillnader mellan individer kommer att finnas. Alla har inte samma förutsättningar och kommer därför inte att hamna på samma nivå. Men, konstaterar Hayek också, på sikt vinner alla på att några får det bättre, på sikt gagnas alla av förbättringar som i början bara tycks gynna ett fåtal.

Ett exempel: I bilens barndom var den en lyxvara, tillgänglig bara för ett fåtal. Massproduktion av bilar möjliggjordes genom att några få resursstarka människor initialt hade betalat ett mycket högt pris för sina bilar. Detta innebar möjligheter att investera i effektiva produktionsmetoder som på kort tid gjorde det möjligt att massproducera bilar och sälja dem till ett pris som gjorde dem tillgängliga för alla.

Och profit är inte ett fult ord – tvärtom! I själva verket är det, konstaterar Hayek, profiten som är det centrala för att lyckade projekt ska få efterföljare. Den som ser att det finns möjligheter att tjäna pengar på goda idéer blir betydligt mer benägen att omsätta sina idéer i praktisk handling.

Priser och vinst är allt som de flesta producenter behöver för att effektivare kunna tillfredsställa för dem okända människors behov. De är ett redskap för upptäckter – precis som kikare utvidgar synfältet för soldaten eller jägaren, sjömannen eller flygpiloten.

(Det stora misstaget, 1990, sid 140)

SKOLA

Även på utbildningsområdet lever vi med ett delvis föråldrat och uttjänt system som bygger på drömmen om centralplanering och stora kollektiva lösningar. Förvisso har en viktig valfrihetsreform gjorts under senare år – friskolereformen – men den räcker inte för att man ska kunna tala om reell valfrihet för alla.

Politiker har alltför ofta fallit för frestelsen att betrakta skolan som något slags experimentverkstad. Det är inte utan att man förstår dem – möjligheten att direkt påverka framtiden genom att styra den utbildning ungdomar får är naturligtvis oemotståndlig för en politiker, nästan oavsett partifärg. Politiska beslut fattas om innehållet i utbildningen, om utbildningens utformning, om och i så fall hur eleverna ska graderas och bedömas, etc, och dessa beslut följer de senaste politiska trenderna.

Jag ämnar inte här gå in närmare på alla de modeller, system och principer som tillämpats på skolområdet bara under de senaste 35 åren – efter den läroplan för grundskolan som kom 1969. Det räcker med att påpeka det som är tydligt för alla: resultaten (hur man än mäter dem) blir sämre, färre och färre elever klarar sig med godkända betyg, mobbning och segregation är ett allt större problem, ordningsproblemen tilltar, läraryrket blir allt mindre attraktivt – listan kan göras lång.

Och återigen står orsaken till många av problemen att finna i det faktum att det handlar om kollektivistiska, centralplanerade och genomreglerade verksamheter. Samma modell förutsätts passa alla, oavsett personliga förutsättningar och preferenser.

Den möjlighet som öppnats i och med friskolereformen är ett steg i rätt riktning. Men den når långtifrån alla barn – kommunernas inställning till friskoleetablering är ofta njuget och på flera ställen i landet finns i praktiken inga alternativ till den offentliga skolan. Dessutom är de fristående skolorna, även när de är etablerade, helt beroende av lokala politikernas välvilja också när det gäller finansieringen. Det är mycket lätt för en politiker som av olika skäl ogillar friskolor att utforma ett resursfördelningssystem som gynnar de offentliga skolorna på de fristående skolornas bekostnad. Detta sker exempelvis i Stockholm, där den styrande vänstermajoriteten säger sig vara för fristående skolor men i praktiken gör allt de kan för att försvåra för dem. De fristående skolorna har heller inte möjlighet att utforma sin verksamhet som de önskar, styrdokument och läroplan gäller även dem och de får inte profilera sig utöver de ramar som systemet ger.

LÖSNINGEN

Samma hayekianska principer kan tillämpas här som för vården: decentralisering, individualisering, valfrihet, öppenhet för innovationer och experiment och fri konkurrens på en fungerande marknad. Allt detta är åtgärder som skulle höja kvaliteten i utbildningen. Det skulle inte gå lika bra för alla, några skulle lyckas bättre än andra. Men alla skulle få samma möjligheter att lyckas – vad de sedan gör av den möjligheten beror på deras individuella förutsättningar och preferenser. Möjligheten att förkovra sig, att lyckas och bli framgångsrik är en av utvecklingens viktigaste drivkrafter. Återigen – på sikt tjänar alla på att några får det bättre.

Den stora samsyn som råder i Sverige om skolplikten och att skolan bör finansieras med skattemedel gör det politiskt omöjligt (eller åtminstone oerhört kontroversiellt och svårt) att driva förslag som innebär marknadslösningar fullt ut på skolområdet. Men mycket kan göras för att vidareutveckla den valfrihetsreform som friskolereformen innebar. Lagg ned Skolverket, skrota de centrala styrdokument, låt entreprenörer fritt driva skolor i konkurrens med varandra, låt elevers och föräldrars val styra verksamheten, etc.

Den starka staten

Vi har visserligen haft borgerliga regeringar under några korta perioder, men socialdemokraterna har i princip suttit vid makten sedan 1932. Detta är en internationellt sett helt unik situation. Ingen annanstans har ett enda parti så starkt kommit att identifieras med staten och samhällsutvecklingen. Faktiskt är det så att den viktiga distinktionen mellan stat och samhälle i Sverige har blivit allt luddigare – staten *är* samhället och staten styrs av socialdemokraterna.

Det normala i Sverige, det man skulle kunna kalla för defaultvärdet, är att socialdemokraterna sitter vid makten. Med egen majoritet eller med stöd av andra spelar ingen roll – de sitter vid makten. Allt annat är avvikelser från normen. Marita Ulvskogs berömda uttalande om den borgerliga valsegern 1976 – att det kändes som en statskupp – är välkänt och hon var säkert inte ensam bland socialdemokrater om att känna så. Sannolikt kan mycket av det valfifflande som socialdemokratiska partiarbetare gjort sig skyldiga till förklaras med denna starka övertygelse om att man har en självklar *rätt* till makten. Det är inte så att det socialdemokratiska partiet uppmanar eller uppmuntrar sina aktiva att ägna sig åt valfusk. Men känslan av att den enda rimliga och riktiga och moraliskt acceptabla valutgången är socialdemokratisk seger är så stark att en del aktiva uppenbarligen anser att alla medel är tillåtna för att åstadkomma detta. Om medborgarna skulle råka rösta ”fel” har man rätt att korrigera detta.

Denna socialdemokratiska hegemoni har varit oerhört skadlig för Sverige. Den har medfört att alla sektorer i samhället politiserats och att medborgarnas manöverutrymme blivit allt mindre i takt med att allt större del av deras inkomster tagits i anspråk för offentliga utgifter. Skattetrycket är högst i världen och allt flera försörjs av allt färre.

Den har också inneburit uppkomsten av en osund kompiskultur där uppdrag och arbeten inte fördelas efter kompetens utan efter förekomst av partibok och goda kontakter. Det socialdemokratiska partiets missbruk av utnämningmakten är ett exempel på detta. Vid utnämningar i utrikesförvaltningen förbigås regelmässigt välmeriterade karriärdiplomater av partigångare med skrala meriter, men med rätt kontakter. Avsuttna statsråd och riksdagsledamöter belönas med generaldirektörsposter, ambassadörsjobb, landshövdingeskap och lönsamma utredningsuppdrag. Partiet (och i Sverige betyder Partiet alltid socialdemokraterna) ordnar allt: karriär, sociala nätverk och fallskärmar för dem vars misslyckanden är så tydliga att inte ens partiapparaten kan blunda. Ibland sträcker sig kompiskulturen utanför Partiet och formerar något slags politikerelit, där det är självklart att alla som är inne i systemet hjälper varandra och håller tätt mot dem som är utanför. Om det parti jag jobbar för riskerar att förlora makten i nästa val tar jag i god tid kontakt med kompisarna i opposi-

tionen – som kommer att vara i majoritet efter valet – för att öka mina möjligheter att få ett jobb i förvaltningen. För det är ju också så att de kommunala och statliga förvaltningarna politiseras i rask takt. Allt fler tjänstemannatillsättningar även på låg nivå sker på politiska meriter, den opolitiska och oväldiga tjänstemannen – som har flerhundraåriga traditioner i svensk statsförvaltning – är snart ett minne blott.

Det är viktigt att framhålla att den här diskussionen inte tar sin utgångspunkt i avundsjuka. Felet med kompissystemet är inte att det är reserverat för vänstersympatisörer och att våra vänner inte får vara med. Problemet är att ett slutet system som detta fungerar som en glaskupa – de goda idéerna och impulserna utifrån har ingen chans att ta sig in, de goda människorna och de bra projekten uppmärksammas inte om de finns på fel sida om den politiska mittlinjen. Och det är det som är så skadligt.

På det här sättet har Sverige blivit ett slutet och låst samhälle som styrs och domineras av en partielit som ofta inte är ansvarig inför någon eftersom makten utövas i sammanhang som medborgarna inte kan påverka. Det ständigt ökande politiska inflytandet över medborgarnas liv och pengar förklaras och försvaras med att det handlar om demokrati – ju flera politiska beslut som fattas, desto mera demokrati har man i ett samhälle. Detta är naturligtvis nonsens. Ingen rimlig definition av demokrati innebär att det är mängden politiska beslut som fattas som avgör om ett samhälle är demokratiskt eller inte.

Den socialdemokratiska hegemonin har efter hand spritt denna märkliga demokratisyn även bland icke-socialistiska politiker. Genomgripande förändringar diskuteras sällan och maktskiftet blir självändamål. Det viktiga är att det är *vi* och inte *de* som administrerar systemen, snarare än att förändra dem.

I avsnittet om vården konstaterade jag att det inte handlar om att göra förändringar av detaljer i existerande system. Vem som helst kan skruva på kranar i välfärdssystemen och på så sätt ändra utfallet på marginalen. Det som behövs är att förändra systemen i grunden. Det *är* viktigt med maktskifte, men poängen med maktskifte är inte att byta ut socialistiska politiker mot borgerliga. Inte heller löser man problemet med den politiserade offentliga förvaltningen genom att byta ut socialistsympatiserande tjänstemän mot borgerligt sinnade. Myndigheter och institutioner måste bli mer självständiga i förhållande till den politiska makten.

Det viktiga är att föra en annan politik, en politik som försvarar den privata äganderätten, som decentraliserar, liberaliserar och avreglerar. Helt enkelt en politik som minskar den politiska sfären och politikernas inflytande över medborgarnas liv.

Syftet med den politik som förs är ju inte att skapa ett totalitärt system. De politiska beslut som fattas för att reglera vår tillvaro fattas i bästa välmening. Avsikten är att lägga livet till rätta för oss, att korrigerar de felaktiga beslut och prioriteringar som vi själva har gjort och se till att tillgångarna fördelas ”rättvist”. Och vem kan väl invända mot det?

Det är viktigt att i det sammanhanget påminna sig vad Hayek skriver framför allt i *Vägen till trældom*. Den bärande tesen i boken är att ekonomisk centralstyrning aldrig kan förenas med ett fritt och demokratiskt samhälle. Centralplanering kräver för att fungera att det finns något slags enhetlig värdeskala i samhället, och Hayek konstaterar att detta är en orimlig föreställning. Ingen kan någonsin ha all den information som behövs för att central planering ska fungera. Han varnar för att en interventionistisk politik på sikt leder till ett totalitärt system som ingen egentligen vill ha men som inte är lika enkelt att stoppa som det är att skapa. Marknadsekonomi är en nödvändig förutsättning för ett fritt samhälle.

Visserligen skrevs *Vägen till trældom* under brinnande krig och tog sin utgångspunkt framför allt i det totalitära Tyskland. Men detta betyder långt ifrån att boken är inaktuell.

Det finns faktiskt flera likheter mellan det Sverige som vuxit fram under nästan ett sekel av socialdemokratiskt maktinnehav och den totalitära stat som Hayek varnar för. Politikernas övertro på centralplanering och centralstyrning, den extremt stora politiska sfären, motståndet mot den fria marknaden och det minimala utrymmet för människors fria val, etc. Det finns alltså all anledning att vara vaksam och att hålla Hayeks varningar i minnet.

Politisk ansvarsfördelning – vem ska bestämma vad?

STAT–KOMMUN

Även i ett fritt samhälle kommer vissa beslut att fattas gemensamt. Hur ska detta beslutsfattande organiseras och på vilken nivå ska det ske? Hur ska vi hantera gränsdragningen gentemot EU, och vilka beslut ska fattas där – och på vilken nivå i EU ska de fattas? Att detta är viktiga frågor har till och med regeringen insett och gjort det man brukar göra när problem uppmärksammas och lösningar efterfrågas – man har tillsatt en utredning.

Den så kallade ansvarsutredningen leds av Mats Svegfors, och dess uppgift är att reda ut hur ansvarsfördelningen mellan olika nivåer – EU, stat, region/landsting och kommun – bör se ut och att föreslå sätt att effektivisera den offentliga sektorn.

Ansvarsutredningen har fått mycket uppmärksamhet vilket kan föranleda slutsatsen att det rör sig om revolutionerande förslag som kommer att flytta gränserna för den politiska sfären i Sverige. Så blir det förmodligen inte. Ett delbetänkande lades fram i december 2003 <<http://www.sou.gov.se/ansvar/>> där de utmaningar som den offentliga sektorn kommer att ställas inför beskrivs och några möjliga modeller för lösningar presenteras. Det tycks huvudsakligen handla om *more of the same* – inga förändringar i grunden men justeringar och effektiviseringar på marginalen.

En av de viktiga frågor ansvarsutredningen behandlar är det kommunala självstyret. Den yviga retorik som regeringsföreträdare håller sig med i den frågan saknar (självklart, frestas man säga) grund i verkligheten. I teorin är man positiv till kommunalt självstyre – fattas bara, eftersom frågan är grundlagsreglerad – men i praktiken gör man allt för att begränsa det. Kommuner och landstingskommuner åläggs genom lagstiftning ansvar för sådana stora områden som vård och skola, verksamheten finansieras delvis genom statsbidrag men kommunerna måste själva skjuta till betydande belopp.

Genom det interkommunala skatteutjämningsystemet omfördelas många miljarder kronor mellan kommuner, landsting och regioner enligt extremt komplicerade principer. Eller rättare sagt: många miljarder fördelas från Stockholmsregionen (de flesta kommuner i Stockholms län och Stockholms läns landsting) till andra regioner i landet. Stockholmsregionen är den enda nettobetälaren i systemet. Skatteutjämningsen är så utformad att den bestraffar kommuner som sköter sin ekonomi och som bedriver en politik som främjar tillväxt och inflyttning – ytterligare ett exempel på att det välskötta bestraffas medan det

uselt skötta belönas. Ironiskt nog är det dessutom så att de största summorna omfördelas till Västra Götaland och Skåne – två tillväxtområden som rimligen borde kunna klara sin ekonomi utan tvångsuttaxerade bidrag från andra regioner och kommuner. Det kommunala självstyret hotas alltså från många håll.

Politikernas oförmåga att hålla fingrarna borta från det kommunala beslutsfattandet förklaras naturligtvis med att man envist hävdar att alla har rätt till samma offentliga service var de än bor. Ingen ska missgynnas, alla ska ha det lika – inte nödvändigtvis bra, men likadant. Sveriges minsta kommun (Bjurholm i Västerbotten med knappt 3 000 invånare) ska kunna erbjuda sina invånare samma service som stockholmarna får. Det säger sig själv att detta är omöjligt utan ekonomiska tillskott, och då måste man bygga upp stora transfereringssystem.

Åter finner vi hur centralplanering och kollektivism leder till systemkollaps och hur människors fria val åsidosätts till förmån för politisk retorik.

Den rimliga vägen att gå är att göra precis tvärtom. Avskaffa de interkommunala utjämningsystemen. Avskaffa landstingen, för ut besluten så nära medborgarna som möjligt. Stimulera lokala beslutsfattare att driva en politik som gynnar företagande och innovationer, som attraherar människor och skapar tillväxt. Låt människor behålla mer av sina pengar och själva besluta var någonstans de vill köpa sjukvård eller skola. Och inför konstitutionella begränsningar som garanterar lokalt självstyre. Hayek hade förespråkat ett system där kommunerna är fria att pröva olika lösningar. De som fungerar bäst kommer att efterapas av andra och därigenom kommer utvecklingen att föras vidare i olika kommuner för att se vilka som fungerar bäst – det framgångsrika belönas och det misslyckade försvinner. I Sverige går vi precis motsatt väg. Kommuner och landsting tillåts inte pröva egna lösningar och de som lyckas bättre än andra bestraffas genom utjämningsystemet.

INTERNATIONELLA RELATIONER

I *Vägen till trälldom* diskuterar Hayek vilken form det mellanstatliga internationella samarbetet bör ta (åter är det viktigt att minnas att boken kom ut 1944). Han förespråkar även här decentralisering och frihet, betonar vikten av frihandel och fördömer protektionism. Han konstaterar att tanken på central planering på det internationella planet är ännu mer orimlig än på ett nationellt – informationsproblemen är så mycket större.

Samarbete måste bygga på frivillighet och decentralisering och de beslut som bör föras upp på internationell nivå är, enligt Hayek, de som är nödvändiga för nationernas fredliga samexistens. Det internationella beslutsfattandet måste ske enligt rättsstatens principer.

Hayek menar att federalism i ordets klassiska betydelse, där makten delas mellan en central instans och flera lokala, är det enda rimliga sättet att organisera internationellt samarbete. Endast på det sättet kan medlemsstaternas suveränitet garanteras, samtidigt som nödvändiga beslut kan fattas på internationell nivå.

Hayek skulle med all säkerhet ha uppskattat EU:s historiskt sett centrala fredsbevarande funktion. Men han skulle betrakta mycket av det som händer i EU i dag med stor skepsis. Hayek menade att ett internationellt samarbete måste garantera öppenhet och frihet men det får inte vara uppbyggt så att det tvingar fram centralisering. Försöken att harmonisera skatterna i medlemsländerna är ur detta perspektiv fullkomligt fel väg att gå – i stället för att samordna och centralisera bör medlemsländerna uppmuntras att prova sina egna lösningar. De som fungerar kommer att tas upp av andra, de som inte fungerar kommer att slås ut.

Den internationella rättsstaten måste bli en garant lika mycket mot statens tyranni över individen som mot den nya överstatens tyranni över nationerna. Varken en allsmäktig överstat eller en lös sammanslutning av ”fria nationer” skall vara vårt mål, men däremot ett samfund av nationer bestående av fria människor.

(Vägen till trälldom, sid 238–39)

Avslutning

Ovan har jag försökt visa hur även relativt abstrakt politiskt tänkande kan omsättas i praktisk politik. Jag hoppas att texten kan inspirera till vidare studier av originalet. Vad som framför allt bör framhållas är *Vägen till trälldom*, men Hayek var en produktiv författare och bland andra texter bör nämnas *Frihetens grundvalar* som kom i ny upplaga på Timbro 1999, och den utmärkta antologi, *Kunskap konkurrens och rättvisa*, som kom ut på Ratio 2003.

Cecilia Brinck

Ordförande Lunds Studentkår 1989
Förbundsordförande Fria Moderata Studentförbundet 1990–1992
Förlagsredaktör Timbro 1992–1999
Frilansar med författande, översättning, redigering etc sedan 2000
Ordförande i Vantörs stadsdelsnämnd 1998–2000
Ledamot i Kommunfullmäktige i Stockholm sedan 2002
Ledamot Kulturnämnden Stockholm sedan 2002
Vice ordförande Stadsmuseinämnden i Stockholm sedan 2002